

Ewolucja zakresu podmiotowego praw człowieka na przykładzie sytuacji dyskryminacji rasowej w Stanach Zjednoczonych

ABSTRACT

Evolution of the subjective scope of human rights on the example of the situation of racial discrimination in the United States

The author of the text presents the historical development of the subjective scope of human rights protection from the perspective of protecting the rights of the black population of the United States of America from the founding of the state, through the revolutionary period, the Civil War, the period of transition of the 20th century and today. He points out that despite the theoretically broad scope of subjects included in the basic acts, which said that the right to life, liberty and property belonged to every human being, in reality slavery, followed by racial segregation and discrimination, was in force for many years after their enactment. He outlines how legislation has historically evolved to bring about actual equality for all people in the protection of rights.

Słowa kluczowe: dyskryminacja rasowa, zakres podmiotowy praw człowieka, prawo amerykańskie, rozwój historyczny prawa

Wstęp

Mówiąc o prawach człowieka zwykle nawiązuje się do pojęcia ich uniwersalności i powszechności, bowiem podstawowe akty prawne regulujące standardy ochrony tychże praw są aktami prawa międzynarodowego lub aktami najwyższymi rangą w danym państwie – są to traktaty, konwencje i konstytucje. Takie umiejscowienie może wskazywać, że prawa te mają zastosowanie do wszystkich ludzi – że wolności wszystkich ludzi są tymi prawami chronione, zdecydowanie taki zakres podmiotowy jest tym, do czego powinniśmy dążyć jako społeczeństwo, czy jednak faktycznie tak jest i było? Czy uniwersalność i powszechność praw człowieka odnosi się również do ich zakresu podmiotowego i obejmuje każdego człowieka bez względu na rasę, pochodzenie etniczne, płeć czy religię? A jeśli tak jest obecnie, to czy zawsze tak było lub jakie zmiany musiały nastąpić w kodyfikacji praw człowieka, żeby doprowadzić do ich faktycznej uniwersalności?

Niniejszy artykuł ukazuje tę kwestię na przykładzie ustawodawstwa Stanów Zjednoczonych Ameryki w zakresie praw podstawowych i ich zakresu podmiotowego w odniesieniu do czarnoskórych mieszkańców kraju. Na podstawie historii kształtowania się prawa na przestrzeni

wieków od rewolucji niepodległościowej do współczesności wskazuje jakie zmiany nastąpiły w literalnym brzmieniu przepisów oraz ich interpretacji.

Artykuł podejmuje również kwestię zależności uwarunkowań historyczno-społecznych i prawa w danym okresie – bada jak sytuacja społeczna wpływa na kształt i interpretację prawa oraz w jaki sposób prawo staje się mechanizmem kształtującym przemiany społeczne.

Początki kodyfikacji praw człowieka

Niejednokrotnie mówiąc o prawach człowieka i ich ochronie wskazuje się, że genezy praw podmiotowych gwarantujących życie, wolność osobistą, zachowanie godności i równości, a także praw politycznych czy nawet socjalnych, należy doszukiwać się w starożytnych teoriach prawnonaturalnych – od razu wskazuje się jednak, że ówczesne prawa te dotyczyły wyłącznie określonych grup społecznych, zależały od pochodzenia, statusu społecznego i majątkowego. W następnym etapie wymienia się zwykle ustawy angielskie z XVII w., które gwarantowały pewne swobody obywatelskie, ograniczone prawo do sądu i miały zapobiegać uwięzieniom zamorskim, czasem nawiązuje się także do *Magna Charta Libertatum* z 1215 r., która miała określać ograniczenia dla dotąd nieograniczonej władzy królewskiej. Jednakże wszystkie te akty faktycznie były raczej zagwarantowaniem określonych przywilejów dla uprzywilejowanych już grup społecznych – arystokracji, szlachty, duchowieństwa, niż faktycznym zagwarantowaniem ochrony praw jednostki w dzisiejszym tego rozumieniu¹.

Pomimo więc, że można się doszukiwać genezy ochrony praw człowieka już w starożytności, to należy podkreślić, że faktycznie przełomowym momentem w tej dziedzinie były rewolucje społeczne XVIII w. we Francji i Ameryce. Za najważniejsze akty tego okresu uznaje się *Deklarację niepodległości* z 1776 r. stanowiącą podstawę dla *Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki* z 1789 r. oraz *Deklarację praw człowieka i obywatela* z 1789 r. Czy jednak dokumenty te faktycznie wprowadziły prawa, które można określić jako „wolności, immunitety i przywileje, których, zgodnie z przyjętymi współcześnie wartościami, wszyscy ludzie powinni być w stanie domagać się »jako przestrzeganych praw« od społeczeństwa, w którym żyją»²?

Preambuła do *Deklaracji niepodległości* wskazuje, że „wszyscy ludzie zostali stworzeni równi, że zostali wyposażeni przez Stwórcę w pewne niezbywalne prawa, między którymi są: życie, wolność i dążenie do szczęścia”. W samej *Konstytucji Stanów Zjednoczonych* z 1789 r. nie ma słowa o prawach człowieka, jednakże wskazuje się, że została ona ratyfikowana przez przedstawicieli poszczególnych stanów wyłącznie pod warunkiem, że w niedługim czasie zostanie uzupełniona

¹ T. Jurczyk, *Geneza rozwoju praw człowieka*, [w:] *Homines Hominibus*, 2009 r. t. 5, nr 1, s. 29-44

² L. Henkin, *Human rights* [w:] *Encyclopedia of public international law*, t. 8, Amsterdam-New York-Oxford, 1985 r., s. 268.

o swego rodzaju kartę praw gwarantującą podstawowe wolności, takie jak: wolność religijna, wolność słowa w tym wolność prasy, wolność osobista, gwarancje prawa własności, prawo do uczciwego i rzetelnego procesu, etc. Kwestie te były już wcześniej regulowane w większości konstytucji stanowych i stały się przedmiotem poprawek I-X przekazanych przez kongres do ratyfikacji w 1789 r. i ostatecznie wprowadzonych w 1791 r.³. Natomiast autorzy francuskiej *Deklaracji praw człowieka i obywatela* w art. 1 zaznaczyli „ludzie rodzą się i pozostają wolni i równi w swych prawach”.

Nie da się jednak pominąć lub zapomnieć, że w czasie kiedy te słowa były pisane zaledwie niewielki procent społeczeństwa amerykańskiego i francuskiego mógł się cieszyć pełną wolnością osobistą, prawem do sprawiedliwego sądu, równością w prawach i uprawnieniami wyborczymi – niewolnictwo było legalne w koloniach francuskich aż do 1848 r., a w Stanach Zjednoczonych jeszcze przez ponad 15 lat, natomiast kobiety otrzymały prawa wyborcze dopiero w XX w. Jaki był więc faktycznie zakres podmiotowy praw człowieka zagwarantowanych w tych przełomowych deklaracjach?

Legislacja amerykańska w dobie rewolucji

W trakcie amerykańskiej rewolucji władze poszczególnych stanów wydawały konstytucje i karty praw mające stać się podstawą demokratycznych – niezależnych od brytyjskiej korony – rządów, ciał ustawodawczych i sądów, które będą sprawowały władzę z poszanowaniem praw obywateli, z których wyboru i „namaszczenia” pochodzą⁴.

Najbardziej znaczącą spośród tych aktów była *Deklaracja praw stanu Wirginia* ustanowiona 12 czerwca 1776 r.⁵. Oryginalne projekty deklaracji autorstwa Georga Masona w sekcji 1 stanowiły „wszyscy ludzie są z natury jednakowo wolni i niezależni i mają pewne przyrodzone prawa, których nie mogą być żadną umową pozbawieni ani pozbawiać swoich potomków, a mianowicie korzystania z życia i wolności, wraz ze środkami nabywania i posiadania własności oraz dążenia do szczęścia i bezpieczeństwa.” Jednakże w tekście przyjętej deklaracji dodano kryterium, które znacznie ograniczało zakres podmiotowy ochrony tychże gwarantowanych, przyrodzonych praw wskazując, że ludzie „wchodząc w stan społeczny” nie mogą być pozbawieni praw. Sekcja 6 mówiąca o biernym prawie wyborczym dawała podstawę interpretacyjną do zrozumienia, kto faktycznie był członkiem społeczeństwa – „każdy posiadający wystarczające dowody trwałego wspólnego zainteresowania i przywiązania do społeczności”. Z późniejszych pism zarówno Georga Masona, jak i Thomasa

³ *Konstytucja Stanów Zjednoczonych*, Biblioteka Sejmowa, Warszawa 2002 r.

⁴ J. Jellinek, *Deklaracja praw człowieka i obywatela*, Warszawa, 1905 r., s. 28

⁵ *Virginia Declaration of Rights* [w:] *The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America*, 1909 r., t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909 r., 153–155

Jeffersona wynika, że określenie osoby jako „należącej do stanu społecznego” i „posiadającej wystarczające dowody trwałego wspólnego zainteresowania i przywiązania do społeczności” oznaczało „każdego wolnego człowieka, który albo płaci, albo walczy za swój kraj⁶.”

Właściwie te same słowa zostały użyte w *Konstytucji stanu Pensylwania* z 28 września 1776 r.⁷ w sekcji 1 „wszyscy ludzie rodzą się jednakowo wolni i niezależni oraz mają pewne przyrodzone i niezbywalne prawa, do których należą: korzystanie z życia i wolności oraz ich obrona, nabywanie, posiadanie i ochrona własności, a także dążenie do szczęścia i bezpieczeństwa oraz ich osiągnięcie” i sekcja 7 „wszystkie wybory powinny być wolne; i że wszyscy wolni ludzie, którzy mają wystarczająco wyraźny wspólny interes i przywiązanie do społeczności, mają prawo wybierać urzędników lub być wybierani na urząd”. Oraz *Konstytucji stanu Vermont* z 8 lipca 1777 r.⁸ w sekcji 1 „wszyscy ludzie rodzą się jednakowo wolni i niezależni oraz mają pewne przyrodzone, nieodłączne i niezbywalne prawa, do których należą korzystanie z życia i wolności oraz ich obrona, nabywanie, posiadanie i ochrona własności, a także dążenie do szczęścia i bezpieczeństwa oraz ich osiągnięcie” i w sekcji 8 „wszystkie wybory powinny być wolne; i że wszyscy wolni ludzie, mający wystarczający, oczywisty, wspólny interes i przywiązanie do społeczności, mają prawo wybierać urzędników lub być wybierani na urząd”. Co ciekawe jednak w *Konstytucji stanu Vermont* w sekcji 1 dodany był drugi akapit wskazujący wprost „dlatego żadna osoba płci męskiej, urodzona w tym kraju lub przywieziona zza morza, nie powinna być prawnie zobowiązana do służenia jakiegokolwiek osobie jako sługa, niewolnik lub uczeń, po osiągnięciu wieku dwudziestu jeden lat, ani kobieta, w podobny sposób, po osiągnięciu wieku osiemnastu lat, chyba że są zobowiązani za własną zgodą, po osiągnięciu tego wieku, lub zobowiązani przez prawo do spłaty długów, odszkodowań, grzywien, kosztów lub tym podobnych”. Podobnie w *Konstytucji stanu Delaware* z 1776 r.⁹ w art. 26 zamieszczono zapis zakazujący importu niewolników, a także wskazujący, że osoby przywiezione z Afryki nie mogą być wykorzystywane jako niewolnicy. Natomiast stan Pensylwania w 1780 r. wydał *Ustawę o stopniowym znoszeniu niewolnictwa*,¹⁰ która zakazywała importu niewolników na terytorium stanu, nakazywała wprowadzenie stanowego rejestru niewolników, który miał zapobiegać przyszłym nadużyciom w zakresie zniewalania osób i wskazywała, że wszystkie dzieci urodzone na terytorium stanu po 1780 r. były wolne niezależnie od rasy, pochodzenia i statusu społecznego ich rodziców.

⁶ L. C. Helderman, *The Virginia Bill Of Rights The Virginia Bill Of Rights* [w:] *Washington and Lee Law Review*, 1942 r., t. 3, nr 2, s. 225-246

⁷ *Constitution of Pennsylvania* [w:] *The Federal and State Constitutions Colonial Charters (...)*

⁸ *Constitution of Vermont* [w:] *The Federal and State Constitutions Colonial Charters (...)*

⁹ *Constitution of Delaware* [w:] *The Federal and State Constitutions Colonial Charters (...)*

¹⁰ *Pennsylvania - An Act for the Gradual Abolition of Slavery* [w:] *The Federal and State Constitutions Colonial Charters (...)*

Kontrastowo w *Konstytucji stanu Karolina Północna* z 18 grudnia 1776 r.¹¹ formułując przepisy gwarantujące ochronę praw podstawowych takich jak zakaz uwięzienia i skazania bez wyroku sądu, ochrona wolności osobistej i własności prywatnej wskazano wprost, że wszystkie te prawa przysługują wyłącznie „wolnym ludziom”. Co interesujące w art. XIX zapisano, że „wszyscy ludzie mają naturalne i niezbywalne prawo do oddawania czci Bogu Wszechmogącemu zgodnie z nakazami własnego sumienia” wyraźnie zaznaczając, że sumieniem i prawem do wolności tego sumienia obdarzeni są w sposób naturalny wszyscy ludzie, nie zaś tylko wolni, co w domyśle oznaczało białych.

Oczywiste potwierdzenie dla słów Jeffersona, że za należącego do społeczeństwa należy uznać tego, który płaci lub walczy za swój kraj znalazło się w *Konstytucji stanu Georgia*¹² i *Konstytucji stanu Nowy Jork*¹³ obu z 1777 r., które uzależniały możliwość wykonywania prawa wyborczego od płci i statusu majątkowego wskazując konkretne poziomy majątności, które musieli osiągnąć wyborcy. *Konstytucja Georgii* ponadto ograniczała prawo wyborcze ze względu na rasę.

Deklaracja niepodległości i konstytucja

Wydaje się, że w takim właśnie świetle, a więc przy założeniu, że prawo wyborcze jest bardziej obowiązkiem i przywilejem, a w żaden sposób nie jest związane z osobistą godnością człowieka,¹⁴ należy czytać *Deklarację niepodległości* z 4 lipca 1776 r. W takim wypadku brak zapewnienia praw wyborczych, czy politycznych kobietom i Indianom byłby zrozumiały, pozostaje jednak kwestia braku odniesienia się do problemu niewolnictwa. Warto wskazać, że jeden z wcześniejszych projektów *Deklaracji* autorstwa Thomasa Jeffersona zawierał w preambule passus o niewolnictwie, który w swej pierwszej części stanowił właściwie tyradę na niemoralne, nieludzkie postępowanie brytyjskiego króla Grzegorza III i brzmiał „Prowadził okrutną wojnę przeciwko samej naturze ludzkiej, naruszając jej najświętsze prawa do życia i wolności w osobach odległych ludzi, którzy nigdy go nie obrazili, porywając i przenosząc ich w niewolę na inną półkulę lub ponosząc śmierć w czasie ich transportu do tego miejsca. Zdeterminowany, aby utrzymać otwarty rynek, na którym ludzie mieliby być kupowani i sprzedawani, wykazywał swój negatywny stosunek do tłumienia każdej legislacyjnej próby zakazania lub ograniczenia tego okropnego handlu¹⁵.” Natomiast w drugiej

¹¹ *Constitution of North Carolina* [w:] *The Federal and State Constitutions Colonial Charters (...)*

¹² *Constitution of Georgia 1777 r.* [w:] *The Federal and State Constitutions Colonial Charters (...)*

¹³ *Constitution of New York* [w:] *The Federal and State Constitutions Colonial Charters (...)*

¹⁴ J. B. Davis, *The Declaration of Independence, Constitution, Slavery, and the American Republic* [w:] *A Nation divided? Assessing freedom and the rule of law in the post 2020 world*, HSOG Conference, 2022 r.

¹⁵ P. Kelley, *Documents that Changed the World: The Declaration of Independence's deleted passage on slavery, 1776*, dostęp online <https://www.washington.edu/news/2016/02/25/documents-that-changed-the-world-the-declaration-of-independences-deleted-passage-on-slavery-1776/> [22.09.2024 r.]; tekst oryginalny: He has waged cruel war against human nature itself, violating its most sacred rights of life and liberty in the persons of a distant people who never offended him, captivating & carrying them into slavery in another hemisphere or to incur miserable death in their transportation

części odwoływał się bezpośrednio do proklamacji brytyjskiego Lorda Dunmore’a, z 1775 r., w której nawoływał on wszystkich czarnoskórych niewolników by zgłosili się do służby w brytyjskiej armii przeciwko Amerykanom mówiąc aby „powstali z bronią w ręku wśród nas [Brytyjczyków] i wykupili wolność, której ich pozbawił [właściciel], mordując ludzi, którym ich narzucił: w ten sposób spłacając dawne zbrodnie popełnione przeciwko wolności jednego ludu, zbrodniami przeciwko życiu innego¹⁶.” Fragment ten wprost wskazujący, że równość, wolność osobista i prawo do życia odnoszą się w takim samym stopniu do wszystkich ludzi został jednak wykreślony z *Deklaracji* i nie został uchwalony.

W tych okolicznościach, a więc z równościowymi hasłami przyświecającymi twórcom *Deklaracji niepodległości* z jednej strony oraz wciąż funkcjonującym niewolnictwem, brakiem formalnej ochrony praw mniejszości rasowych i kobiet, a także wyraźnie elitarnymi cenzusami wyborczymi w poszczególnych konstytucjach stanowych z drugiej strony, Ojcowie Założyciele Stanów Zjednoczonych Ameryki uchwalali *Konstytucję* w 1787 r.¹⁷ Nie należy się wobec tego dziwić, że jest to akt pełen niedomówień i kompromisów. Najbardziej kontrowersyjnymi z współczesnego punktu widzenia są zapisy dotyczące tzw. klauzuli 3/5, która umożliwiała wliczanie 3/5 populacji niewolników danego stanu do ogólnej liczby ludności stanu w celu obliczania mandatów wyborczych – umożliwiło to stanom południowym zdobycie większości w Izbie Reprezentantów (art. 1 sek. 2); klauzuli tzw. „zbiegłych niewolników”, która nakazywała wydanie zbiegłego do innego stanu niewolnika jego właścicielowi (art. 4 sek. 3) oraz odsunięcie w czasie możliwości wprowadzenia zakazu importu niewolników przez Atlantyk (art. 1 sek. 9).¹⁸ I jakkolwiek wprowadzenie klauzuli 3/5 w art. 1 sekcja 2 było prawdopodobnie czysto politycznym ruchem, który zapewnił Thomasowi Jeffersonowi wygraną w wyborach w 1800 r. Tak, należy zauważyć, że klauzule wprowadzone w art. 1 sekcja 9 i art. 4 sekcja 4 były kompromisami pomiędzy zezwoleniem na niewolnictwo, a abolicjonizmem, które prowadziły do stopniowego wzrostu równości praw i ich ochrony, bowiem faktycznie w dokładnie 20 lat po uchwaleniu *Konstytucji* Kongres zdelegalizował handel niewolnikami przez Atlantyk, natomiast klauzula „zbiegłych niewolników” wprowadzała znacznie bardziej humanitarne zasady niż funkcjonujące wcześniej nieograniczone możliwości ścigania

thither. Determined to keep open a market where men should be bought and sold, he has prostituted his negative for suppressing every legislative attempt to prohibit or restrain this execrable commerce. (tłum. własne)

¹⁶ D. R. Braden, *The Deleted Slavery Passage from the Declaration of Independence* [w:] *With Liberty & Justice for All*, exhibition in Henry Ford Museum of American Innovation, dostęp online <https://www.thehenryford.org/explore/blog/the-deleted-slavery-passage-from-the-declaration-of-independence> [19.09.2024 r.]; tekst oryginalny: *to rise in arms among us, and to purchase that liberty of which he has deprived them, by murdering the people on whom he has obtruded them: thus paying off former crimes committed against the Liberties of one people, with crimes which he urges them to commit against the lives of another.* (tłumaczenie własne)

¹⁷ *Konstytucja Stanów Zjednoczonych*, Biblioteka Sejmowa, Warszawa 2002 r.

¹⁸ S. Mintz, *Historical Context: The Constitution and Slavery*, The Gilder Lehrman Institute of American History, New York, dostęp online: <https://www.gilderlehrman.org/history-resources/teaching-resource/historical-context-constitution-and-slavery> (26.09.2024 r.)

czarnoskórych na terenie wszystkich stanów pod pretekstem poszukiwania „zbiegłych niewolników”. Zapis art. 4 sekcja 3 wprowadzał formalny proces chroniący wolnych czarnoskórych obywateli, a także wymagał od właściciela udowodnienia swoich roszczeń, co w znaczący sposób ograniczało przemoc i prześladowania wobec czarnoskórych¹⁹.

Interesy różnych frakcji funkcjonujących w amerykańskiej polityce XIX w. były sprzeczne, odmienne były także filozoficzne podstawy ich rozumowania, albowiem w jednym czasie duże wpływy miała konserwatywna szkoła niemieckiej filozofii i oświeceniowy duch swobody tak wyraźnie widoczny w rewolucyjnych podrywach tego okresu. Nie powinno więc dziwić, że *Konstytucja* z 1787 r. stanowiła wyraz kompromisu i trudno jest stanowczo obronić tezę, że była kontynuacją idei literalnie wpisanych w *Deklarację niepodległości* czy *Deklarację praw stanu Wirginia*, na których wyraźnie bazowała.

Wojna secesyjna i poprawki do konstytucji

W 1860 r. podczas kampanii wyborczej Abraham Lincoln postulując całkowite zniesienie niewolnictwa na terenie wszystkich stanów wskazywał jako podstawę tego dążenia zasady *Deklaracji praw stanu Wirginia* i *Deklaracji niepodległości* dowodząc, że wyrażona w nich zasada równości ma znaczenie uniwersalne, a Ojcowie Założyciele przystając na kompromis Konstytucji kierowali się nadzieją, że niewolnictwo zostanie w samoistny i naturalny sposób zniesione²⁰. Z drugiej strony kandydat demokratów na urząd prezydencki Stephen Arnold Douglas w trakcie tej samej kampanii wskazywał, że „Deklaracja była jedynie językiem propagandy, który nie dawał żadnych wskazówek co do zasad rządzących Republiką²¹”. Pomimo zwycięstwa w wyborach już w 1860 r. prezydent Lincoln dopiero w 1863 r. wydał *Proklamację emancypacji*, w której ogłosił wszystkich niewolników wolnymi i stwierdził, że przetrzymywanie ich stanowi bunt wobec Stanów Zjednoczonych, bowiem *Proklamacja* służyła głównie jako narzędzie w próbie przymusu zakończenia secesji i prawna podstawa do rekrutowania czarnoskórych żołnierzy w szeregi armii Unii. Jak sam twierdził Lincoln w liście do Jamesa C. Conklinga „polityka emancypacji i użycie kolorowych żołnierzy stanowią najcięższy cios zadany rebelii²².”

Niezbitym jest, że *Proklamacja* miała duże znaczenie w walce o równość rasową, było to jednak głównie znaczenie polityczne i światopoglądowe, nie zaś prawne, wobec czego koniecznym było przyjęcie poprawki do konstytucji, która w jednoznaczny sposób regulowałaby kwestię abolicji. Odpowiednia zmiana została zaprojektowana i przyjęta przez Senat już w 1864 r. jeszcze przed

¹⁹ J. B. Davis, *The Declaration of Independence, Constitution, Slavery, and the American Republic*

²⁰ J. McClellan, *Liberty, Order, and Justice: An Introduction to the Constitutional Principles of American Government*, Indianapolis, 2000 r., s. 89-91

²¹ J. B. Davis, *The Declaration of Independence, Constitution, Slavery, and the American Republic*

²² M. Matthias, *Emancipation Proclamation United States 1863* [w:] *Britannica* online edition updated 24.09.2024 r.

zakończeniu Wojny Secesyjnej, jednakże Kongres opóźniał się z przyjęciem uchwały w tym przedmiocie. Dopiero po staraniach prezydenta poprawka została przegłosowana większością ok. 68% w styczniu 1865 r., i ratyfikowana w wymaganej liczbie $\frac{3}{4}$ stanów w grudniu tego samego roku²³. *Poprawka nr XIII* do Konstytucji Stanów Zjednoczonych stanowiła „W Stanach Zjednoczonych lub w jakimkolwiek miejscu podległym ich jurysdykcji nie będzie niewolnictwa ani przymusowej służby (...)”²⁴. *Poprawka XIV* przyjęta w czerwcu 1868 r. stwierdzała, że wszystkie osoby urodzone lub naturalizowane na terytorium Stanów Zjednoczonych są obywatelami i wobec tego przysługują im wszystkie prawa, przywileje i immunitety i żaden stan nie może ich pozbawić tychże praw,²⁵ tym samym poprawka rozszerzała na czarnoskórych obywateli prawa zawarte w poprawkach I-X zwanych także „*Deklaracją praw*”. Prawo głosu dla czarnoskórych obywateli zostało jeszcze potwierdzone *Poprawką XV* przyjętą w lutym 1869 r. i ratyfikowaną w lutym 1870 r.²⁶.

Działalność międzynarodowa i wiek XX

Na arenie międzynarodowej następowały podobne procesy – w latach od 1885 do 1890 r. podczas kilkukrotnych konferencji w Brukseli przedstawiciele państw (głównie europejskich) stwierdzili, że „są w jednakowej mierze przejści mocnym postanowieniem położenia kresu handlowi niewolnikami w Afryce”. Następnie pod wpływem działalności Ligii Narodów podpisując konwencję w Saint Germain en Laye w 1919 r. potwierdziły zamiar „zupełnego zniesienia niewolnictwa, we wszystkich jego postaciach, oraz handlu niewolnikami drogą lądową i morską”. Kulminacją tej działalności była *Konwencja w sprawie niewolnictwa* podpisana w Genewie dn. 25 września 1926 r.²⁷, która wprowadziła oficjalną definicję niewolnictwa i handlu niewolnikami wskazując w art. 1, że niewolnictwo jest stanem czy położeniem jednostki względem której stosowane jest postępowanie w całości lub części wynikające z prawa własności natomiast pojęcie handlu niewolnikami obejmuje wszelkie pojmanie, nabycie lub odstąpienie danej osoby celem uczynienia z niej niewolnika; wszelkie nabycie niewolnika dla sprzedaży lub zamiany, jakikolwiek akt odstąpienia drogą sprzedaży lub zamiany niewolnika nabytego dla celów sprzedaży lub wymiany jak i w ogóle wszelki rodzaj handlu lub przewozu niewolników. Zgodnie z art. 2 *Konwencji* strony zobowiązały się zapobiegać handlowi

²³ 13th Amendment to the U.S. Constitution: Abolition of Slavery [w:] *The Federal and State Constitutions* (...)

²⁴ *Konstytucja Stanów Zjednoczonych*, Biblioteka Sejmowa, Warszawa 2002 r.

²⁵ 14th Amendment to the U.S. Constitution [w:] *The Federal and State Constitutions* (...)

²⁶ 15th Amendment to the U.S. Constitution [w:] *The Federal and State Constitutions* (...)

²⁷ Co interesujące konwencja nie została nigdy podpisana ani ratyfikowana przez Stany Zjednoczone Ameryki – por. akty wprowadzające konwencję: https://sip.lex.pl/#/search-relation/introduction-active/16777778/Dz.U.1931.4.21?p=%7B%22relationName%22:%22INTRODUCTION_ACTIVE%22,%22documentMainType%22:%22ACT%22%7D&type=COMMON_ACT

niewolnikami i ukrócić go oraz dążyć do zupełnego usunięcia niewolnictwa pod wszystkimi jego postaciami, w sposób najbardziej skuteczny i w najprędszym czasie.

Pierwsze dekady wieku XX przyniosły jednak II wojnę światową, która wyraźnie zobrazowała wielkie problemy w kwestii dyskryminacji głównie narodowościowo-rasowej, z którymi boryka się świat. Rozwiązaniem tych problemów zdawał się być system Narodów Zjednoczony z jednolitym ustawodawstwem i narzędziami jego ochrony. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* podpisana dnia 10.12.1948 r. w Paryżu²⁸ w art. I stanowi, że wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw²⁹, a w art. II, że każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej *Deklaracji* bez względu na jakiekolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu. Akt ten stanowi jedno z największych osiągnięć ludzkości pod względem prawnego uregulowania kwestii ochrony i zapewnienia praw człowieka na arenie międzynarodowej, ustanawia powszechny minimalny standard poszanowania praw podmiotowych i deklaruje ich naturalność i przyrodzoność chroniąc je tym samym przed naruszeniami ze strony despotycznego prawodawstwa³⁰.

Wydawać by się mogło, że tak jednoznaczne stwierdzenie w ustawodawstwie równości praw pomimo różnic rasowych da podstawy do przemian społecznych, jeśli przyjąć, że ustawodawstwo jest przyczynkiem dla zmian, a nie ich efektem. Historia społeczeństwa Stanów Zjednoczonych Ameryki pokazała jednak, że samo ustawodawstwo nie wystarczy, a nawet idee rządzących nie są w stanie zmienić myślenia społeczeństwa, co gorsza segregacja rasowa występowała w południowych stanach legalnie aż do lat 70' XX w. Co jednak ciekawe w swoim sławnym przemówieniu *Mam marzenie* z 28 sierpnia 1963 r. Martin Luter King odwoływał się do tych samych idei oświeceniowych co XVIII w. rewolucjoniści i wskazywał „Kiedy architekci naszej republiki napisali wspaniałe słowa *Konstytucji* i *Deklaracji niepodległości*, podpisali weksel, którego spadkobiercą miał zostać każdy Amerykanin. Weksel ten był obietnicą, że wszyscy ludzie będą mieli zagwarantowane niezbywalne prawa do życia, wolności i dążenia do szczęścia³¹.” W wyniku działalności ruchu na rzecz praw obywatelskich prowadzonego przez Kinga w 1964 r. Kongres a następnie Senat Stanów Zjednoczonych przyjął *Akt Praw Obywatelskich* zakazujący dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, religię, płeć i pochodzenie narodowe przez rządy federalne i stanowe, a także miejsca

²⁸ Universal Declaration of Human Rights, tekst oryginału: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

²⁹ Stanowi to niemalże cytat z francuskiej Deklaracji praw człowieka i obywatela z 1789 r., która bazowała w znacznej mierze na deklaracji wirgińskiej z 1776 r.

³⁰ J. Symonides, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (po 60 latach od jej przyjęcia)* [w:] *Państwo i Prawo*, 2008 r., nr 12, s. 3-16

³¹ M. L. King, *I have a Dream*, August 28, 1963 r. [w:] The Avalon Project: documents in law, history and diplomacy, dostęp online: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/mlk01.asp [9.10.2024 r.]

publiczne³². Ustawa ta w preambule wskazywała, że ma służyć wyegzekwowaniu konstytucyjnego prawa do głosowania oraz zapewnieniu zabezpieczenia przed dyskryminacją w obiektach użyteczności publicznej, a następnie w kolejnych sekcjach w szczególowy, kazuistyczny sposób wskazywała jakie działania są dopuszczalne i zakazane w celu zapewnienia niedyskryminacji³³.

Zakończenie

Na tej podstawie wyraźnie widać, że jakkolwiek wiek XVIII był okresem, w którym, dzięki rozkwitowi równościowych idei oświeceniowych, w ustawodawstwach państw zaczęto wprowadzać przepisy chroniące podstawowe prawa człowieka, to faktycznie przepisy te chroniły jedynie wąskie grupy ludzi, nie zaś każdego człowieka. Przez jeszcze niemal wiek po ustanowieniu *Deklaracji niepodległości* i *Konstytucji* w Stanach Zjednoczonych legalnie funkcjonowało niewolnictwo, przez kolejny wiek po abolicji funkcjonowała segregacja rasowa, a obecnie rozognienie medialne i oburzenie społeczne związane z demonstracjami i ruchem *Black Lives Matter* wskazuje, że czarnoskórzy obywatele Stanów Zjednoczonych nadal nie czują się traktowani w równy sposób i niedyskryminowani. Czy faktycznie więc zapisy deklaracji, konstytucji i konwencji nie są tylko pustymi słowami, frazesami lub życzeniami?

Mimo wszystko wydaje się, że nie, bowiem relacja pomiędzy ruchami społecznymi, nowymi ideami i filozofiami a stanowionym prawem nie jest jednokierunkowa – idee społeczne kształtują prawo, stają się jego źródłem i przyczyną dla jego ustanowienia, natomiast prawo w równym stopniu kształtuje społeczeństwo, stanowi pewnego rodzaju ideał lub standard, do którego należy dążyć. W ten sposób idea społeczna czy filozoficzna zawarta w ustawie staje się namacalnym, określonym i sankcjonowanym wyznacznikiem postępowania, dzięki czemu może prowadzić do realnych zmian.

Bibliografia

Spis aktów prawnych:

13th Amendment to the U.S. Constitution: Abolition of Slavery [w:] *The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America*, 1909, t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909.

14th Amendment to the U.S. Constitution: Abolition of Slavery [w:] *The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies*

³² *Civil Rights Act*; July 2, 1964 [w:] The Avalon Project: documents in law, history and diplomacy, dostęp online: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/civil_rights_1964.asp [22.09.2024 r.]

³³ Por. np. sekcja 2.01, 7.03

Now or Heretofore Forming the United States of America, 1909, t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909.

15th Amendment to the U.S. Constitution: Abolition of Slavery [w:] The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America, 1909, t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909.

Civil Rights Act; July 2, 1964 [w:] The Avalon Project: documents in law, history and diplomacy.

Constitution of Delaware [w:] The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America, 1909, t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909.

Constitution of Georgia 1777 r. [w:] The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America, 1909, t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909.

Constitution of New York [w:] The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America, 1909, t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909.

Constitution of North Carolina [w:] The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America, 1909, t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909.

Constitution of Pennsylvania [w:] The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America, 1909, t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909.

Constitution of Vermont [w:] The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America, 1909, t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909.

Konstytucja Stanów Zjednoczonych, Biblioteka Sejmowa, Warszawa 2002.

Virginia Declaration of Rights [w:] The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America, 1909, t. 15, nr 1, F. N. Thorpe (red), Washington, DC, 1909.

Literatura

J. B. Davis, *The Declaration of Independence, Constitution, Slavery, and the American Republic* [w:] *A Nation divided? Assessing freedom and the rule of law in the post 2020 world*, HSOG Conference, 2022.

J. Jellinek, *Deklaracja praw człowieka i obywatela*, Warszawa, 1905.

D. R. Braden, *The Deleted Slavery Passage from the Declaration of Independence* [w:] *With Liberty & Justice for All*, exhibition in Henry Ford Museum of American Innovation.

P. Kelley, *Documents that Changed the World: The Declaration of Independence's deleted passage on slavery, 1776*.

M. Matthias, *Emancipation Proclamation United States 1863* [w:] *Brittanica* online edition.

T. Jurczyk, *Geneza rozwoju praw człowieka*, [w:] *Homines Hominibus*, 2009, t. 5, nr 1

S. Mintz, *Historical Context: The Constitution and Slavery*, The Gilder Lehrman Institute of American History, New York.

L. Henkin, *Human rights* [w:] *Encyklopedia of public international law*, t. 8, Amsterdam-New York-Oxford, 1985.

M. L. King, *I have a Dream*, August 28, 1963 [w:] The Avalon Project: documents in law, history and diplomacy.

J. McClellan, *Liberty, Order, and Justice: An Introduction to the Constitutional Principles of American Government*, Indianapolis, 2000.

J. Symonides, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (po 60 latach od jej przyjęcia)* [w:] *Państwo i Prawo*, 2008, nr 12.

L. C. Helderman, *The Virginia Bill Of Rights The Virginia Bill Of Rights* [w:] *Washington and Lee Law Review*, 1942, t. 3, nr 2.

ABSTRAKT

Autor tekstu przedstawia historyczny rozwój podmiotowego zakresu ochrony praw człowieka z perspektywy ochrony praw czarnoskórej ludności Stanów Zjednoczonych Ameryki od założenia państwa, przez okres rewolucji, wojnę secesyjną, okres przemian XX w. i współcześnie. Wskazuje, że pomimo teoretycznie szerokiego zakresu podmiotowego ujętego w podstawowych aktach prawnych, które mówiły, że prawo do życia, wolności i własności należy się każdemu człowiekowi,

w rzeczywistości przez wiele lat po ich uchwaleniu obowiązywało niewolnictwo, a następnie segregacja rasowa i dyskryminacja. Przedstawia jak historycznie kształtowało się ustawodawstwo, aby doprowadzić do faktycznej równości wszystkich ludzi w zakresie ochrony praw.

marysia.myskow@gmail.com